

Sociaal Werk Actie Netwerk (SWAN)

Strategische krachtlijnen voor een kritisch sociaal werk

Inhoud

INLEIDING

- 1. SOCIALE GRONDRECHTEN EN DE SOCIALE STAAT ALS REFERENTIEKADER VOOR HET SOCIAAL WERK**
- 2. MAATSCHAPPELIJKE TENDENSEN: DE TOENEMENDE VERMARKTING EN DE GEVOLGEN VOOR HET SOCIAAL WERK**
- 3. STRATEGISCHE KRACHTLIJNEN VOOR EEN SOLIDAIR SOCIAAL WERK: SWAN IN DE STEIGERS**

3.1 Van verontwaardiging naar positieve actie: de missie van het Sociaal Werk Actie Netwerk

3.2 Een sociale grondrechtenbenadering als hefboom voor een nieuwe samenleving en voor het behoud van het sociaal werk: SWAN en de sociale grondrechten

3.3 De positieve kritische benadering van SWAN: het solidair sociaal werk opnieuw in de aandacht

3.4 Bouwen aan de samenleving van morgen: op zoek naar alternatieve vormen van solidariteit

3.5 SWAN: een offensieve of defensieve strategie?

3.6 Voor een solidaire opstelling met de doelgroep

3.7 Mogelijke onderwerpen voor SWAN

3.8 De doelen, partners en organisatie van het actienetwerk

INLEIDING

Deze nota is het resultaat van enkele besprekingen en analyses van de deelnemers van SWAN of het Sociaal Werk Actie Netwerk. De tekst kwam tot stand door de bijdragen van de verschillende leden van de groep. Die bestaat uit een zeer divers publiek van onder andere sociaal werkers, zorgverstrekkers, academici, politici, directies van diverse organisaties uit het werkveld én de doelgroep. Allen hebben ze één ding gemeen: hun pleidooi voor een kritisch sociaal werk.

Door verschillende maatschappelijke en beleidsmatige evoluties komt dit sociaal werk hoe langer hoe meer onder druk te staan. De verontwaardiging die eruit volgt, was dan ook voor vele mensen uit het werkveld de drijfveer om er iets aan te doen. Zo ontstond SWAN en verschillende provinciale groepen gingen aan de slag.

De leden van het nieuwe netwerk debatteerden over de voornaamste evoluties en uitdagingen voor het sociaal werk van morgen. De 'vermarkting' en de 'welvaartsstaat in crisis' vormen daarbij belangrijke tendensen met zeer ingrijpende gevolgen voor het sociaal werk. De nota wil echter vooral de bouwstenen aanreiken voor de uitbouw van het actienetwerk. Dit zijn onder andere de sociale grondrechten. De sociale grondrechten laten immers toe om een algemeen sociaal beleid te installeren en bieden de fundamenten voor het sociaal werk.

1. SOCIALE GRONDRECHTEN EN DE SOCIALE STAAT ALS REFERENTIEKADER VOOR HET SOCIAAL WERK

Het sociaal werk is onlosmakelijk verbonden met de sociale staat en dus met de sociale grondrechten die het garandeert aan zijn burgers. De sociale grondrechten zijn vervat in art 23 GW. Het artikel bevat de opsomming van de sociale grondrechten en dit in de hoogste nationale wetgeving met name de Grondwet.¹

Het artikel luidt als volgt: “Ieder heeft het recht een menswaardig leven te leiden. Daartoe waarborgen de wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel, rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen. Die rechten omvatten inzonderheid:

- 1° het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil, het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning, alsmede het recht op informatie, overleg en collectief onderhandelen;
- 2° het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand;
- 3° het recht op een behoorlijke huisvesting;
- 4° het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu;
- 5° het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing;
- 6° het recht op gezinsbijslagen.”²

Deze grondrechten werden eveneens juridisch verankerd in internationale regelgeving (ILO) en vooral in het Europees Sociaal Handvest (ESH)³. Het herziene ESH behandelt de rechten met betrekking tot de huisvesting, de gezondheid, het onderwijs, de arbeid, de sociale bescherming, het personenverkeer en de niet-discriminatie. De sociaal werker werkt op al deze domeinen, tracht deze rechten om te zetten in de praktijk en ze te doen gelden voor zijn cliënt in nood en in functie van zijn menswaardig bestaan. Het is precies omdat deze rechten de actieradius van het sociaal werk vormen dat we ze hieronder ook uitdrukkelijk op een rij zetten:

Huisvesting

- het bouwen van huizen naar de behoeften van gezinnen
- een vermindering van het aantal dakloze personen
- een universele verzekerde toegang tot degelijke en betaalbare woonruimte
- gelijke toegang tot sociale huisvesting voor vreemdelingen

¹ Prof. M. Stroobant heeft ervoor gezorgd om bij de GW-herziening van 1994 de erkenning van de sociale grondrechten in de grondwet te laten opnemen. Uit M. RIGAUX 'Broederlijkheid, gelijkheid en vrijheid als ideologische stapstenen van de wetenschappelijke demarche van Maxime Stroobant' in G. VAN LIMBERGHEN, K. SALOMEZ (eds.), *Sociale grondrechten als bakens voor een vernieuwd sociaal recht. Liber Amicorum - Professor Maxime Stroobant*, Gent, Mys & Breesch, 14.

² Art. 23 Gw.

³ Europees Sociaal Handvest van 18 oktober 1961, BS 28 december 1990 en het Herziene Europees Sociaal Handvest van 3 mei 1996, BS 10 mei 2004. K. SALOMEZ 'Het grondrechtendebat met de menselijke waardigheid als inzet' in G. VAN LIMBERGHEN, K. SALOMEZ (eds.), *Sociale grondrechten als bakens voor een vernieuwd sociaal recht. Liber Amicorum - Professor Maxime Stroobant*, Gent, Mys & Breesch, 47 ev.

Gezondheid

- toegankelijke en effectieve gezondheidszorgvoorzieningen voor de totale bevolking
- beleid voor ziektepreventie met, vooral, de garantie op een gezond leefmilieu
- uitsluiting van beroepsrisico's, zodat gezondheid en werkveiligheid bij wet verzekerd en gegarandeerd zijn.

Onderwijs

- arbeid is voor kinderen onder de vijftien jaar verboden
- gratis basis- en voortgezet onderwijs
- gratis voorlichting over beroepskeuze
- basis- en gevorderde beroepsopleiding
- de universiteit en ander hoger onderwijs zijn toegankelijk op basis van persoonlijke verdienste (zonder aanvullende voorwaarde)

Arbeid

- een sociaal en economisch beleid dat volledige werkgelegenheid nastreeft
- het recht op het voorzien in eigen onderhoud middels een vrij gekozen beroep
- eerlijke arbeidsomstandigheden wat betreft loon en werkuren
- maatregelen tegen seksueel en psychologisch geweld
- verbod op verplichte arbeid
- vrijheid om vakbonden en werknemersorganisaties op te richten om economische en sociale belangen te verdedigen. Plus individuele vrijheid om te beslissen wel of niet daarbij aan te sluiten
- bevordering van gelijkwaardig overleg, collectieve onderhandeling, bemiddeling en vrijwillige arbitrage
- het recht om te staken

Sociale bescherming

- recht op sociale zekerheid, sociaal welzijn en sociale diensten
- recht op bescherming tegen armoede en sociale uitsluiting
- speciale maatregelen voor gezinnen en ouderen

Personenverkeer

- vergemakkelijking van immigratieformaliteiten voor Europese arbeiders
- recht op gezinshereniging
- vreemdelingen zonder verblijfsrecht hebben recht op noodhulp, tot op het moment van terugkeer
- procedurele bescherming bij uitzetting

Niet-discriminatie:

- het recht van vrouwen en mannen gelijk behandeld te worden en gelijke kansen op de werkvloer
- garantie dat alle rechten in het handvest gelden, ongeacht ras, sekse, leeftijd, kleur, taal, godsdienst, meningen, nationale afkomst, sociale achtergrond, seksuele geaardheid, gezondheidstoestand of band met een nationale minderheid

Het art. 23 GW blijft echter de kern omdat het meer is dan enkel een opsomming van rechten. Het artikel omvat namelijk de erkenning van de sociale staat. Het proclameert het wezenlijk principe van het recht om een menswaardig leven te leiden en dit louter en alleen omdat men lid is van de gemeenschap. Het menswaardig bestaan impliceert dus sociale grondrechten. De sociale staat is de resultante van sociale strijd en van emancipatie. *“Het streven naar meer broederlijkheid, gelijkheid en daardoor meer vrijheid. De sociale grondrechten vormen de erkenning van de legitimiteit door de hoogste nationale (Europese en internationale) regelgever van de aspiratie van de burgers (citoyens) naar meer gelijkheid en meer vrijheid.”*⁴

Deze mensenrechten en sociale grondrechten in het bijzonder vormen de fundamenteën voor een solidaire en humane samenleving. Men spreekt over categorieën mensenrechten of met andere woorden de burgerlijke rechten, de politieke rechten, de economische, de sociale en de culturele rechten en de collectieve rechten. Daarbij onderscheidt men drie generaties mensenrechten.

De eerste generatie waren voornamelijk burgerlijke en politieke rechten. Ze dateren uit de 18^e eeuw en moeten vooral de burger beschermen tegen de overheid en deze de mogelijkheid geven om deel te nemen aan het bestuur van het land.⁵

De tweede generatie omvat de economische, sociale en culturele rechten of mensenrechten. De overheid wordt hierdoor verplicht om een waardig bestaan te garanderen en mensen de mogelijkheden te bieden om zich ten volle te kunnen ontwikkelen. *“De overheid moet hiervoor actief tussenkomen, bijvoorbeeld door het organiseren van degelijk en toegankelijk onderwijs. Andere voorbeelden zijn het recht op voedsel, recht op arbeid, recht op een menswaardig inkomen, recht op degelijke huisvesting. Deze tweede generatie mensenrechten wordt pas erkend sinds het begin van de 20ste eeuw”*.⁶

De derde generatie rechten zijn de collectieve rechten die globale toestanden moeten waarborgen zoals het recht op vrede en een gezond leefmilieu.⁷

Het recht op menselijke waardigheid ligt aan de basis van de sociale grondrechten. Het is als het ware een matrixgrondrecht of met andere woorden een grondrecht waaruit de andere (sociale) grondrechten voortvloeien. Bijgevolg moet elk recht dat men uitoefent in de samenleving hiermee overeenstemmen. Geen enkel ander recht mag dus in strijd zijn met dit matrixgrondrecht. Men moet altijd de menselijke waardigheid respecteren.⁸

⁴ M. RIGAUX 'Broederlijkheid, gelijkheid en vrijheid als ideologische stapstenen van de wetenschappelijke demarche van Maxime Stroobant' in G. VAN LIMBERGHEN, K. SALOMEZ (eds.), *Sociale grondrechten als bakens voor een vernieuwd sociaal recht. Liber Americorum – Professor Maxime Stroobant*, Gent, Mys & Breesch, 14.

⁵ A. THIENPONT en C. HERMAN, *Mensenrechten, een kennismaking*, Gent, Liga Voor de Mensenrechten, 2009, 10 en www.mensenrechten.be

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ M. RIGAUX, 'The right to human dignity at stake' in J. BUELENS en M. RIGAUX (eds.) *“From social competition to social dumping. Social Europe series, volume 35*, Antwerp, Portland, Intersentia Cambridge, 2016, 19.

Ook het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie⁹ (waarnaar het Verdrag van Lissabon verwijst) stelt de menselijke waardigheid voorop als hoogste goed. Zo stelt artikel 1 van het verdrag: *“De menselijke waardigheid is onschendbaar. Zij moet worden geëerbiedigd en beschermd.”*¹⁰

Het recht op menselijke waardigheid behoort dus ook tot het primair Europees Recht en is verankerd in het recht als hoogste rechtsregel. Deze Europese rechtsregel kan men als burger van een lidstaat weliswaar niet inroepen voor een gewone rechtbank. Belangrijk is evenwel dat de Europese wetgever verplicht is om bij de uitwerking van zijn regelgeving het Handvest van de grondrechten te respecteren. De Europese burger kan bijgevolg het Europees Hof van Justitie aanzoeken om de overeenstemming van de Europese regelgeving met het Handvest van de grondrechten na te gaan. Bij strijdigheid kan het Hof de regelgeving geheel of gedeeltelijk vernietigen.¹¹

De sociale grondrechten zijn belangrijk omdat ze (op zijn minst politiek) opeisbaar zijn. Ze verlenen een legitimiteit aan de strijd of de beweging om verandering en verbetering (emancipatie) te brengen. Grondrechten zijn namelijk universeel en het uitgangspunt voor het sociaal werk. Een sociale grondrechtenbenadering is daarom ook fundamenteel voor het (kritische) sociaal werk, dat hoe langer hoe meer onder druk komt te staan.

⁹ Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, 7 december 2000, *PB C 364*, 18 december 2000 en www.europarl.europa.eu/charter/default_nl.htm

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Men kan zelfs de vraag stellen of ook de Europese wetgeving zelf niet getoetst moet worden aan de menselijke waardigheid omdat het een matrixgrondrecht betreft. M. RIGAUX, ‘The right to human dignity at stake’, in J. BUELENS en M. RIGAUX (eds.) *“From social competition to social dumping. Social Europe series, volume 35*, Antwerp, Portland, Intersentia Cambridge, 2016, 19.

2. MAATSCHAPPELIJKE TENDENSEN: DE TOENEMENDE VERMARKTING EN DE GEVOLGEN VOOR HET SOCIAAL WERK

"Armoede of langdurige werkloosheid? Dat is toch ook je eigen schuld?",

"Als ze de rekeningen niet meer kunnen betalen, zullen ze wel actief werk zoeken",

"Voor wat hoort wat",

"Het beleid moet vooral de ondernemers ruggensteunen, zij zorgen voor rijkdom en jobs",

"De sociale zekerheid is geen hangmat" ... ¹²

De taal van het beleid klinkt almaar harder en scherper. Elke dag ervaren sociaal werkers het in de praktijk: de verzorgingsstaat werd uitgehold naar een actieve welvaartsstaat. En waar Nederland de "participatiesamenleving" huldigt, schuift Vlaanderen vanuit een zelfde besparingslogica de "vermaatschappelijking van de zorg" naar voren: mensen moeten meer een beroep doen op hun eigen netwerk. Het is ieder voor zich. Met alle gevolgen van dien voor de kwaliteit van de zorg, de belasting van dat netwerk en natuurlijk ook voor de mensen. Ze worden "geresponsabiliseerd": succes of falen beschouwt men nu als een individuele verantwoordelijkheid. En ook in de sociale sector, verwacht men veel van de marktwerking ...

We gaan even nader in op de maatschappelijke tendensen die die grondslag vormen van deze evoluties. We leven in een periode van grote maatschappelijke transformatie. Het *fordisme* of met andere woorden het sociaaleconomisch model dat gedurende vele decennia de basis vormde van de maatschappelijke ontwikkeling in West-Europa en Noord-Amerika beleeft namelijk sinds de jaren '80 van vorige eeuw een existentiële crisis.¹³ De naoorlogse *fordistische* welvaartsstaat steunde op sociaal overleg tussen de zogenaamde 'sociale partners'. De werkgevers- en werknemersorganisaties, geruggensteund door de staat, sloten akkoorden af die zorgden voor een zekere herverdeling en collectieve aanwending van een deel van de ondernemingswinsten. Hierbij werd een deel van het maatschappelijk leven (arbeid, gezondheidszorg, onderwijs...) door de overheid en buiten de markt georganiseerd. Dit is de kern van de welvaartsstaat.

De crisis van het sociaaleconomisch model zet meteen het grote compromis van de *fordistische* welvaartsstaat onder druk. Sinds een dertigtal jaar zien we hoe in Noord-Amerika en West-Europa de ontwikkeling van de welvaartsstaat steeds meer wordt teruggeschroefd. In alle levens- en beleidsdomeinen verheft men de "markt" in toenemende mate tot het ordenend economisch en maatschappelijk mechanisme. Ondernemerschap en individuele deelname op de markt en vooral op de markt van de betaalde arbeid zijn de centrale normen in de "*actieve*" *welvaartsstaat*. Wie door de markt uitgesloten wordt, krijgt tijdelijke ondersteuning gericht op het herstellen of versterken van

¹² SWAN, Trefdag 8 oktober 2015, Brussel, onuitgeg. documentatiebundel, 2015.

¹³ De industrie zorgt al lang niet meer voor een quasi volledige werkgelegenheid en zal dat ook nooit meer doen. De organisatie van de arbeid is geflexibiliseerd en geïndividualiseerd. Ook het samen leven is steeds meer versplinterd. De productieprocessen die waren leveren voor massaconsumptie zijn grotendeels gedelocaliseerd. De nieuwe economie is vooral kennis gedreven, gericht op dienstverlening en het bedienen van niches, en is uitermate trendgevoelig. Ook de politieke structuren beleven een crisis. Vooral de liberalisering van het internationale kapitaalverkeer (sinds de jaren 1980-1990) zet de natiestaten onder zware druk.

zijn of haar *employability*, de inzetbaarheid om deel te nemen aan de marktactiviteit of marktwaarde.

De crisis van het fordisme betekent meteen ook een crisis in de financiële stromen die met dat model verbonden zijn. Het kapitaal zit niet langer aan de onderhandelingstafel. De vermarkting zet zich steeds verder door. Daardoor lijkt ook de financiering van de verzorgingsstaat problematisch te worden, dit ondanks de enorme toename van de maatschappelijke rijkdom. De ideologie van de vrije markt tast het maatschappelijk draagvlak van meerdere instellingen aan van diezelfde verzorgingsstaat. De verzorgingsstaat wordt ondertussen uitgedaagd door fenomenen zoals de aanhoudende en structurele massale werkloosheid, structureel toenemende armoede, structurele sociale uitsluiting, vergrijzing én vergroening, en superdiversiteit.

Met de *vermarkting* gaat ook de individualisering van de samenleving gepaard. Van iedereen wordt verwacht dat hij of zij zich gedraagt als een onderneming. Iedereen moet voor zichzelf een sociaaleconomisch marktgericht plan uitwerken en dat ook individueel realiseren, met zo weinig mogelijk maatschappelijke ondersteuning. Toch beschikt niet iedereen over de nodige voorwaarden om zich individueel te beredderen op de markt. Deze individualisering staat voor grote groepen in de samenleving dan ook gelijk met vervreemding, onderbescherming, sociale onzekerheid en gevoelens van onveiligheid en onbehagen.

Dit *meritocratische mens- en maatschappijvisie*, die gepaard gaat met de marktideologie, propageert dat mensen alles kunnen bereiken als ze maar genoeg “hun best” doen. De keerzijde hiervan is dat het gebrek aan succes in de eerste plaats beschouwd wordt als een individueel falen en een individuele verantwoordelijkheid. De rol van structurele mechanismen en maatschappelijke factoren wordt geminimaliseerd. Sociale bijstand wordt in toenemende mate voorwaardelijk gesteld, “voor wat hoort wat”. Er wordt steeds meer nadruk gelegd op de “plichten”. Het inzicht van het bestaan van universele grondrechten, die ook in internationale verdragen gevat zijn, dreigt te vervagen.

Ook in Vlaanderen en België lijkt een belangrijk deel van de vermogende klasse een einde te willen stellen aan het grote compromis van de welvaartsstaat dat na de Tweede Wereldoorlog het licht zag. Men wil in elk geval de impact van die welvaartsstaat substantieel terugdringen.

De regeerakkoorden van de Vlaamse en federale regeringen die sinds midden 2014 aan de macht zijn, vormen hierin een mijlpaal. De teksten zijn bijzonder duidelijk. Zowat alle heil, tot en met het creëren van werkgelegenheid en rijkdom wordt verwacht van de werking van de markt en van de ondernemers (of sterker nog van het ondernemerschap). De Vlaamse regering wil een beleid voeren van “backing the winners”(luidt het expliciet). En alle collectieve regelingen die ondernemerschap hinderen, wil men zo veel mogelijk afbouwen. De heersende elite zet ook de continuïteit en de kwaliteit van de verzorgingsstaat onder druk en doet dat op verschillende manieren:

- door te dereguleren zoals door de oormerking van Vlaamse subsidies aan lokale besturen af te schaffen of intermediaire ondersteuningsdiensten af te bouwen;
- door rechtstreeks bestaande collectieve regelingen voor werklozen, zieken of oudere werknemers uit te hollen;
- door de kosten van het gebruik van allerlei diensten te verhogen, o.m. het hoger onderwijs, het openbaar vervoer en de toegang tot het recht;
- door kwaliteitsvereisten te verlagen waardoor ook privéondernemers lucratieve mogelijkheden zien in de “markt van welzijn en geluk” als ze er al niet expliciet worden uitgenodigd, zoals in de begeleiding van werklozen of de opvang van vluchtelingen;

- door het aanbod van professionele zorg terug te draaien en het concept “vermaatschappelijking van de zorg” te propageren: een herschikking van de verantwoordelijkheden op het vlak van zorg voor mensen;¹⁴
- door wettelijke garanties voor de sociale basisrechten op de helling te zetten. We denken bijvoorbeeld aan de recente wijziging van de missie van het OCMW in Antwerpen (cfr. menselijke waardigheid) of het vragen stellen bij de naleving van internationale verdragen, zoals de conventies van Genève.

De opvatting van de heersende elite is dat de omvang, de invloed en regelgeving van de publieke sector in het maatschappelijk leven sterk moet verminderen ten voordele van de marktwerking en een sterkere individuele responsabilisering van de burgers. Dit heeft belangrijke gevolgen voor zowel de overheid, voor het middenveld als voor de burgers zelf. Zeker de Vlaamse overheid kiest ervoor om zo weinig mogelijk daadwerkelijke verantwoordelijkheid te nemen. Men bespaart ook op de subsidiëring van administraties of derden die dat wel willen doen. Vlaanderen bespaart zowel op de eigen dienstverlening, als op de lokale besturen, als op het middenveld.

Vandaag zien we dus een verschuiving van een sociale welvaarstaat naar een 19^e eeuwse liberale nachtwakersstaat. Deze overheid garandeert niet langer de sociale grondrechten van haar burgers, maar valt terug op haar repressieve rol van ordehandhaving. Dat betekent een fundamentele verschuiving in de verhoudingen tussen de overheid, het non-profit middenveld, de private persoonlijke sfeer en de profitsector. Het is wat P. Raeymaeckers omschrijft als het new public management waarbij de overheidsopdracht gereduceerd wordt tot haar kern en dus een zeer smalle invulling krijgt:

“De vermarkting van de welzijnssector is ontstaan vanuit het idee van New Public Management (NPM). New Public Management is een kritische reactie tegenover de traditionele overheid. De overheid wordt afgeschilderd als een log en bureaucratisch apparaat dat niet opgewassen is tegen de uitdagingen van de complexe en diverse samenleving. De kritiek is bekend. De typische Weberiaanse bureaucratische staatsstructuur is inefficiënt, niet in staat om flexibel in te grijpen in haar omgeving, kost veel geld en wordt geconfronteerd met verdachtmakingen over corruptie en vriendjespolitiek. ... Binnen dit NPM wordt de alledaagse leiding van de overheid gebaseerd op principes uit de private sector. Managers moeten op efficiënte wijze meetbare doelstellingen bereiken. De evaluatie gebeurt op basis van input- en outputindicatoren. Het interne functioneren wordt afgestemd op het resultaat van allerlei auditprocessen. De dienstverlening wordt afgewogen op basis van een kosten-batenanalyse.”¹⁵

Samen met de neoliberale stroming zien we dus hoe sinds de jaren 1990 in het bestuur het *Nieuw Publiek Management* zich doorzet. Volgens Raeymaeckers worden dezelfde argumenten gehanteerd om de vermarkting van het sociaal werk te verdedigen. Het spreekt voor zich dat een dergelijke evolutie nefast is voor het sociaal werk.

¹⁴ Het lijkt hierbij vooral de bedoeling om zorgtaken af te wentelen op de omgeving van de zorgbehoevende, om op die manier de kosten van de zorg terug te dringen. Is dit de Vlaamse versie van de Britse *big society* of de Nederlandse *participatiemaatschappij*?

¹⁵ P. RAEYMAECKERS, ‘Het wit konijn van vermarkting. Netwerken als strategie voor het sociaal werk’, geraadpleegd op het internet op 17.5.2016 <http://sociaal.net/opinie/wit-konijn-vermarkting/>

En de weerslag op het sociaal werk?

Het beleid op het sociale domein is grondig aan het veranderen. Geleidelijk aan ging alles steeds meer in het teken staan van “efficiëntie” en van structureel ingrijpende besparingen. Bij de overheid zien we een sterke bureaucratisering die zich uit in toenemende registratie en categorisering. Die werkt op zich weer uitsluiting in de hand. Het maatschappelijk middenveld komt steeds meer onder druk, de autonomie van het middenveld wordt bedreigd. Er is niet alleen minder ruimte voor het middenveld. Organisaties worden ook geconfronteerd met afkalvende middelen.

Beide bewegingen zorgen voor toenemende concurrentie onder middenveldorganisaties, ook in het sociaal werk. Dat middenveld ziet niet alleen zijn financiering verminderen, het wordt ook geconfronteerd met grotere responsabilisering, toegenomen verwachtingen en strengere controles (verslaggeving, registratie) waardoor op termijn ook zijn autonomie wordt bedreigd. De overheid moeit zich steeds meer met doelstellingen en werkvormen van het sociaal werk, zonder echt in dialoog te gaan. Op die manier dreigt het maatschappelijk middenveld monddood gemaakt te worden.

Het sociaal werk, zijn kernwaarden en deontologie komen daardoor erg onder druk te staan. De vermarkting zet zich door op alle (levens)domeinen en in alle sectoren. Het middenveld wordt ingeruild voor een beleid van openbare aanbestedingen. Organisaties moeten elkaar beconcurreren in functie van de opdracht en worden niet langer verondersteld om samen met de overheid een beleid te realiseren en dit kritisch te evalueren in functie van de opdracht van het sociaal werk.

Het spreekt voor zich dat dergelijke evoluties leiden tot een groeiende onrust en verontwaardiging bij sociaal werkers. Vele sociaal werkers en de mensen waarmee ze werken, herkennen zich niet langer in het “sociaal” werk. Sociaal werkers willen mee het “sociaal verschil” maken, werken vanuit een solidaire opstelling.¹⁶ Deze bezorgdheid en het pleidooi voor een rechtvaardiger beleid werden ook door verschillende lectoren sociaal werk van de Artesis Plantijn Hogeschool in Antwerpen aangekaart: *“De verantwoordelijkheid om complexe persoonlijke en maatschappelijke problemen te behartigen, mag niet louter in handen gegeven worden van vrijwilligers, mantelzorgers, de willekeur van liefdadigheid of de brede samenleving. Sociale professionals hebben in een maatschappelijk klimaat dat gekenmerkt wordt door structurele onzekerheid en individualisering van sociale problemen, een belangrijke rol op te nemen – als hulp- en dienstverlener en als kritische stem.”*¹⁷

De gevolgen van de afbouw van de welvaartsstaat en de toenemende vermarkting die ermee gepaard gaat, zijn nefast voor het sociaal werk en de hulpverlening. Net zoals de zorglogica kenmerkt het sociaal werk zich door een ‘generositeit’. Het bieden van zorg veronderstelt dat we iets doen omwille van de andere en hun noden. In de neoliberale utopie is hier geen ruimte voor.¹⁸ Het

¹⁶ SWAN, Trefdag 8 oktober 2015, Brussel, onuitgeg. documentatiebundel, 2015.

¹⁷ H. GRYPONPREZ, M. TIRIONS, B. DEHERTOGH, D. CLAESSENS EN H. MAELSTAF, ‘Sociaal werk onder druk, wij bekenen kleur’ geraadpleegd op het internet op 15.05.2016 www.dewereldmorgen.be/artikel/2014/12/11/sociaal-werk-onder-druk-wij-bekennen-kleur

¹⁸ P. VAN BORTEL “Vermarkting en zorg: filosofische bedenkingen bij de verwerkelijking van een utopie” in A. VAN REGENMORTEL en A. COATES, *Vermarkting van de zorg. Meer dan commercialisering alleen?*, Brugge, die Keure, 2011, 81.

onderzoek van Evelien Tonkens naar de effecten van de vermarkting van de zorg in Nederland bevestigen de tegenargumenten in het debat.¹⁹

Vermarkting zet organisaties tegen elkaar op en is dodelijk voor het sociaal werk.²⁰ De ‘ieder voor zich’ cultuur staat bovendien haaks op een benadering waarbij sociale grondrechten die voor ons allen gelden en dus collectief gegarandeerd worden door de overheid. Dit laatste komt meer en meer onder druk te staan door de vele bezuinigingen en privatiseringen. Rechten worden voorwaardelijk want ‘voor wat hoort wat’, sociale grondrechten komen daardoor onder druk te staan en de sociale ongelijkheid neemt toe.²¹

Het streven naar de menswaardigheid voor iedereen wordt niet langer als een evidentie beschouwd. De recente missiewijziging van het Antwerpse OCMW, zorgde dan ook voor heel wat ophef.²² Het bekende art. 1 van de OCMW-wet verwijst immers naar de menswaardigheid in bestaan en het garanderen van de sociale grondrechten (infra).

¹⁹ E. TONKENS vergeleek de beloften uit de regeringsnota's met de uiteindelijke resultaten van de vrije zorgmarkt. Ze stelt het volgende vast: geen toename van klantvriendelijkheid maar meer bureaucratie, geen toename van de efficiency van de zorg maar hogere kosten en cherry picking (afroming), geen grotere keuzevrijheid voor de klant maar moeilijkere keuzes wegens een onoverzichtelijkheid van het diverse aanbod, niet meer transparantie in het zorgaanbod maar een moeilijk te vergelijken en troebel aanbod en ‘last but not least’ is erg geen betere kwaliteit van de zorg. Uit P. VAN BORTEL “Vermarkting en zorg: filosofische bedenkingen bij de verwerking van een utopie” in A. VAN REGENMORTEL en A. COATES, *Vermarkting van de zorg. Meer dan commercialisering alleen?*, Brugge, die Keure, 2011, 81.

²⁰ P. RAEYMAECKERS, ‘Het wit konijn van vermarkting. Netwerken als strategie voor het sociaal werk’, geraadpleegd op het internet op 17.5.2016 <http://sociaal.net/opinie/wit-konijn-vermarkting/>

²¹ De crisis treft de zwaksten in de samenleving en wel dubbel zo hard. De dienstverlening van de sociale zorg komt hierdoor extra onder druk te staan. Frazer trekt drie belangrijke conclusies uit de recente trends. Hij stelt dat de bezuinigingsplannen “niet werken en dat ze de armsten en kwetsbaarsten het hardst treffen.” Daarnaast concludeert hij in zijn bijdrage dat de EU 2020-doelstelling voor het terugdringen van armoede en sociale uitsluiting met 20 miljoen, onder druk staat. Ten derde concludeert de auteur dat het belang van socialezekerheidsstelsels duidelijk is bewezen. Uit H. FRAZER, “Armoede en sociale uitsluiting daadkrachtig aanpakken in Europa: een nieuwe benadering” in I. PANNECOUCKE, W. LAHAYE, J. VRANKEN en R. VAN ROSSEM (eds), *Armoede in België: jaarboek 2014*, Gent, Academia Press, 2014, 149 ev.

²² L. VANDECASTEELE, ‘OCMW Antwerpen wil sociale grondrechten niet langer garanderen’, geraadpleegd op 23 januari 2016 via www.dewereldmorgen.be/artikel/2015/01/23/ocmw-antwerpen-wil-sociale-grondrechten-niet-langer-garanderen

3. STRATEGISCHE KRACHTLIJNEN VOOR EEN SOLIDAIR SOCIAAL WERK: SWAN IN DE STEIGERS

3.1 Van verontwaardiging naar positieve actie: de missie van het Sociaal Werk Actie Netwerk

Het Sociaal Werk Actie Netwerk (SWAN) organiseert sociaal werkers, academici, docenten, studenten, vrijwilligers, cliënten en hun netwerk die zich willen engageren voor een solidair en maatschappijkritisch sociaal werk. SWAN staat voor sociaal werk dat vertrekt van een mens-tot-mens relatie, dat de mensenrechten ernstig neemt en gericht is op het realiseren van sociale grondrechten. Dat sociaal werk willen we samen vorm geven, een stem geven in het maatschappelijk debat en laten wegen op het beleid.

De geschetste maatschappelijke tendensen geven de context weer waartegen sociaal werk zich moet verhouden. Het sociaal werk functioneert namelijk zelf binnen de maatschappelijke context die we hierboven schetsten. Sociaal werkers maken er deel van uit. Het sociaal werk en de sociale werkers worden dus ook beïnvloed door de dominante maatschappelijke tendensen. Een belangrijk deel van het sociaal werk en de sociale werkers stellen zich loyaal op binnen de stroom van het beleid. De redenen hiervoor zijn soms erg uiteenlopend. Men ziet bijvoorbeeld geen alternatieven of het behoort niet tot de organisatiecultuur om na te denken over alternatieven. Bovendien wordt men steeds verondersteld om de regels die politiek-administratief zijn opgelegd nauwkeurig op te volgen.

Het huidige beleid van afbouw en uitholling van de welvaartsstaat botst wel op sterk verzet. Naast het sterke verzet van de vakbonden, heeft de beweging van burgerinitiatieven en middenveldorganisaties 'Hart boven Hard' zich zeer snel georganiseerd. 'Hart boven Hard' wil niet in tegenstroom gaan, maar zelf "de stroom" zijn en werkt daarom zelf ook alternatieven uit. En tenslotte heeft de recente instroom van vluchtelingen aanleiding gegeven tot een zichtbare golf van daadwerkelijke solidariteit bij de bevolking. Er is hoop.

In het kielzog van (en net zoals) de beweging 'Hart boven Hard' verenigen we mensen, bouwen we een tegenmacht door te investeren in netwerking. Dit doet SWAN door *een actienetwerk* te vormen van alle mensen die bezig zijn met het sociaal werk en dit een plaats willen geven in hun werk. SWAN is echter geen beroepsvereniging, maar omvat het hele continuüm van sociaal werk in de verschillende domeinen.

3.2 Een sociale grondrechtenbenadering als hefboom voor een nieuwe samenleving en voor het behoud van het sociaal werk: SWAN en de sociale grondrechten

Uit voorafgaande analyse bleek dat het sociaal werk onlosmakelijk verbonden is aan de sociale staat en de sociale grondrechten. D. Reynaert en S. Nachtergaele stellen, terecht, dat het sociaal werk een mensenrechtenberoep is.²³ Ze wijzen in hun onderzoek op het belang van en de vernieuwde aandacht voor een sociale grondrechtenbenadering in de samenlevingsopbouw:

“Mensenrechten vormen een fundamentele bouwsteen voor het sociaal werk. Sociaal werkers worden verondersteld menselijke waardigheid en sociale rechtvaardigheid na te streven en sociale ongelijkheid te bestrijden. Dit staat ook in de internationale definitie van sociaal werk. Mensenrechten in het sociaal werk kunnen echter op diverse manieren gelezen en geïnterpreteerd worden. Deze lezingen en interpretaties komen voort uit de positie die het sociaal werk inneemt in relatie tot een aantal spanningsvelden. In voorliggend onderzoeksproject worden mensenrechten gezien als een “individueel en collectief leerproces”²⁴.

SWAN wil het sociaal werk herwaarderen en mensen bewust maken van de redenen waarom het sociaal werk onder druk komt te staan. Het kritisch sociaal werk tracht de sociale grondrechten te verdedigen en deze in de dagelijkse praktijk te brengen. De grondrechten zijn cruciaal en moeten in de opleiding sociaal werk (opnieuw) een centrale plaats krijgen.²⁵ Ze zijn namelijk onvoorwaardelijk en moeten juist vermijden dat mensen aangewezen zijn op hun (beperkte) sociaal netwerk of de liefdadigheid van enkelen. Hoewel caritas, filantropie en vrijwilligerswerk een belangrijke rol spelen, kunnen ze niet de mensenrechten vervangen.

Sociale grondrechten zijn voor ons allemaal van groot belang en niet louter voor de zwaksten in de samenleving (cfr. gevaar voor residuair beleid). We benadrukken daarmee niet alleen de relevantie voor de praktijk maar ook het juridische karakter dat het verleent en de verstrengeling met de arbeidersbeweging en de beweging ‘Hart boven Hard’. Sociale grondrechten vormen dus een pijler van SWAN. Voor SWAN kan een rol weggelegd zijn om mee te bouwen aan een sociale grondrechtenbenadering en door het sociaal werk en de grondrechten opnieuw voor het voetlicht te brengen. Sociale grondrechten zijn ook breed en dus ook voor alle deelnemers van SWAN essentieel. De eisbaarheid van sociale grondrechten verleent opnieuw een perspectief voor het werkveld (ook voor SWAN). Het betreft een positieve benadering, die de emancipatie toelaat op de verschillende

²³ D. REYNAERT en S. NACHTERGAELE, ‘Sociaal werk is een mensenrechtenberoep. Hoeder van sociale grondrechten’, te raadplegen op sociaal.net <http://sociaal.net/analyse-xl/mensenrechtenberoep/>

²⁴ Voor meer informatie zie <http://expertise.hogent.be/nl/projects/sociaal-werk-en-mensenrechten-onderzoek-naar-de-ontwikkeling-van-een-grondrechtenbenadering-als-hefboom-voor-samenlevingsopbouw%28a7ab200f-25f7-4274-adad-010de4638790%29.html>

²⁵ Verschillende professoren en lectoren uit Vlaanderen en Nederland ondertekenden een manifest om de mensenrechten centraal te stellen in de curricula sociaal werk in het hoger onderwijs. Ze formuleren volgende aanbevelingen: “1. De erkenning van mensenrechten als sociaal-politiek en handelingskader. ... 2. Mensenrechten moeten op een integrale en expliciete manier worden ingebed in de curricula sociaal werk. ... 3. Leer mensenrechten gebruiken als referentiekader voor zelfkritisch en politiserend werken. ... 4. Zet in op de professionalisering van docenten op het gebied van sociaal werk en mensenrechten. ... Zet wetenschappelijk onderzoek op om een impuls te geven aan de inbedding van mensenrechten in de curricula sociaal werk.” Uit J. HARTMAN, J. KNEVEL en D. REYNAERT ‘Stel mensenrechten centraal in het sociaal werk! Manifest’, gepubliceerd op sociaal.net via <http://sociaal.net/opinie/mensenrechtenberoep/>

niveaus, gaande van de individuele gebruiker over de sociaal werker, naar de leiding en natuurlijk ook het beleid.

Sociaal werk streeft naar een samenleving die de sociale grondrechten op een maximale wijze invult. De mensenrechten worden daarom ook uitdrukkelijk vermeld in de internationale definitie van het sociaal werk.²⁶ Rechten zijn, omwille van hun juridische afdwingbaarheid, een krachtige hefboom voor de situatie van de doelgroep. Op die manier kan sociaal werk bijdragen tot het verwezenlijken van de sociale rechtvaardigheid.

Goed sociaal werk veronderstelt op een andere manier oplossingsgericht werken of met andere woorden het zoeken naar creatieve, out of the box oplossingen, oplossingen die gericht zijn op het realiseren van de grondrechten²⁷. Omdat de welvaartsstaat nog altijd sterk is uitgebouwd, lijkt het respect voor de grondrechten vanzelfsprekend. Daardoor heeft het sociaal werk enigszins zijn voeling met het belang van de rechten verloren. Sociale werkers doen er goed aan hier opnieuw voor te leren vechten. SWAN moet daarom ook nagaan welke mogelijkheden er zijn om de rechten in de praktijk om te zetten en om deze in de samenleving te organiseren.

3.3 De positieve kritische benadering van SWAN: het solidair sociaal werk opnieuw in de aandacht

SWAN werkt van onderen uit en wil het solidair sociaal werk in de kijker plaatsen. Daarom zal het netwerk zich *focussen op de krachten en de sterktes van het sociaal werk*. We tonen aan wat werkt, wat we goed doen, wanneer het goed gebeurt, wanneer het cliëntgericht en kwaliteitsvol is, enz. Naast het vormen van een tegenmacht door netwerking, wil SWAN ook de bestaande discretionaire ruimte van de sociaal werker naar waarde schatten. Het kritisch sociaal werk biedt de hulpverlener de vrijheid en de mogelijkheid om zijn eigenheid te behouden. Het is de rol voor SWAN om het sociaal werk daarin ook inhoudelijk te ondersteunen en te blijven voeden om deze ruimte maximaal aan te wenden.²⁸

Verhalen van cliënten en hoe we dit samen kunnen realiseren, moeten we in de verf zetten. Het 'Housing first'-principe is een succesformule om mensen vlot te kunnen integreren. Door meer in te zetten op (sociale) woningen en huisvesting, wordt ook andere hulpverlening mogelijk en bespreekbaar. De sociaal werker boekt resultaat met mensen door op verschillende domeinen te

²⁶ "Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing." Deze definitie werd opgesteld door de International Federation of Social Workers (IFSW) uit 116 landen in 2014 en is te raadplegen op hun website via volgende url <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>

²⁷ Zo zijn er heel wat voorbeelden die tot het klassieke domein van 'welzijnswerk' behoren en waar sociaal werkers voeding aan gaven (cfr. gezondheidszorg en huisvesting).

²⁸ Tijdens de bespreking te SWAN Antwerpen dd. 30.3.2016 stelt Kristel Driessens (Universiteit Antwerpen) dat Fins onderzoek aantoont dat de sociaal werker het nieuwe jargon van de manager overneemt. Door 'managerialisme' wordt de sociaal werker niet langer ondersteund in de ethische en inhoudelijke aspecten van het werk. De ondersteuning die de sociaal werker nog krijgt, is enkel op administratief vlak. Dit heeft natuurlijk gevolgen voor de kwaliteit van de hulpverlening. Hij moet dit zelf maar oplossen. De sociaal werker doet hiervoor beroep op de ervaring, bril en bagage die men heeft meegekregen als sociaal werker.

werken (stoppen met drinken, gezinsleven herstellen, sparen, een opleiding volgen, ...). Men kan op die manier de complexiteit aantonen en het belang van een generalistische aanpak²⁹

Door middel van goede praktijken kunnen we de verhalen brengen vanuit de doelgroep en de rol en meerwaarde van het sociaal werk benoemen. Anderzijds dient men ook de *structurele noden en tekorten van het beleid aan te kaarten* om te vermijden dat men enkele oog heeft voor de aanpak van de individuele sociaal werker. Goed sociaal werk heeft namelijk oog voor structurele problemen en zoekt mee naar oplossingen die individuele situaties overstijgen. Het veronderstelt dus ook een maatschappelijke analyse en beleidsbeïnvloeding.

SWAN daagt het beleid uit vanuit zijn kritische houding. Aan de hand van de verschillende positieve verhalen pleiten we voor het realiseren van de voorwaarden voor degelijk sociaal werk (zoals de nodige materiële voorzieningen, een goed netwerk aan hulpverlening, de mogelijkheid om integraal kunnen werken, het behoud van een degelijk statuut van de sociaal werker, enz.). Men kan zo de structurele noden aankaarten en het belang van materiele rechten en de grondrechten benadrukken.

3.4 Bouwen aan de samenleving van morgen: op zoek naar alternatieve vormen van solidariteit

Naast het in beeld brengen van de voorwaarden voor het kritisch sociaal werk, veronderstelt een positieve en kritische benadering van SWAN ook een zoektocht naar nieuwe vormen van solidariteit. Het gaat om onderzoek en ontwikkeling dat kadert binnen een nieuwe utopie en de uitdagingen van de sociale staat van morgen. Deze innovaties bieden vaak nieuwe perspectieven en kunnen helpen bij het bouwen aan de samenleving van morgen. SWAN heeft in die zin ook de opdracht om nieuwe modellen te exploreren en steunt de ontwikkeling van nieuwe modellen die de sociale grondrechten kunnen vrijwaren. Het gaat om goede praktijken waarbij burgers zich organiseren in solidaire partnerschappen en er eigenaar van blijven. De overheid wordt een partnerstaat die de praktijk erkend, financiert maar de burgers blijven de eigenaar³⁰.

De samenleving en (de politiek) dient opnieuw greep te krijgen op de economie. In die zin zijn er heel wat interessante voorbeelden die ook vanuit SWAN aandacht verdienen. We denken bijvoorbeeld aan lokaal gecreëerde en beheerde muntkringen of met andere woorden complementaire muntsystemen waarbij de gemeenschap zelf instaat voor het collectieve goed. Alternatieve munten

²⁹ We verwijzen hiermee naar het ESF-projectvoorstel 'Generalistisch Werkt' waarbij we het sociaal werk implementeren in specialistische organisaties. P. RAEYMAECKERS, D. DINGENEN en L. VAN CAUWENBERGH, 'Sociaal werkers en armoede. Geen succes zonder generalisten', geraadpleegd op het internet op 17.05.2016 via <http://sociaal.net/analyse-xl/sociaal-werkers-en-armoede/>

³⁰ J. LIEVENS 'Niet de deeleconomie, maar de commonseconomie kan de wereld redden', geraadpleegd op het internet op 17.05.2016 www.dewereldmorgen.be/blog/jeanlievens/2016/05/29/niet-de-deeleconomie-maar-de-commonseconomie-kan-de-wereld-redden

zorgen voor nieuwe mogelijkheden ook op het vlak van samenlevingsopbouw en sociaal werk en helpen tegemoet te komen aan de noden van mensen.³¹

Ook de opkomst van de deeleconomie en de zogenaamde commons-economie, waarvan o.a. Linux en Wikipedia toepassingen zijn die het beter doen dan hun marktversie, kaderen binnen de transitie naar een meer rechtvaardige en democratische samenleving.³² De coöperatieve biedt interessante en alternatieve bedrijfsmodellen en sluit aan bij de deeleconomie qua basisprincipes³³.

Men verwijst naar de zorgcoöperaties uit Italië (Emilia Romagna) als goede praktijk³⁴. Ook in Vlaanderen bestaan al heel wat toepassingen met betrekking tot de zorg, de sociale inclusie, de land- en tuinbouw, de duurzame energie, wonen, de cultuur, sport en natuurlijk ook de sociale economie.³⁵

3.5 SWAN: een offensieve of defensieve strategie?

Het behoort tot de opdracht van de sociaal werker om maatschappelijke noden aan te kaarten. Dit kan vanuit een offensieve of een defensieve houding gebeuren. Met het oog op de vraag welke houding SWAN het best aanneemt, verwijzen we naar de bijdrage van P. Raeymaeckers. Hij besluit met een dubbele strategie voor het sociaal werk aangaande de vermarkting:

“Het antwoord van het sociaal werk op vermarkting moet daarom zowel offensief als defensief zijn. Kritisch offensief tegenover het fenomeen vermarkting en de negatieve gevolgen van concurrentie. Strategisch defensief in het werkveld als men er daadwerkelijk mee wordt geconfronteerd. Blijven investeren in samenwerking, vertrouwen en netwerking blijft cruciaal. In het beste geval worden deze netwerken ondersteund en structureel georganiseerd. De expertise die wordt opgebouwd in dergelijke samenwerkingsverbanden blijft noodzakelijk en mag niet verloren gaan. Een inzicht dat in tijden van besparingspolitiek en afwenteling van verantwoordelijkheden belangrijker is dan ooit.”³⁶

Deze dubbele strategie kwam ook duidelijk aan bod tijdens de bespreking van SWAN Antwerpen. De ideale en dus gewenste situatie is dat er zich weinig mogelijk maatschappelijke noodtoestanden voordoen. Dit streven we na door collectief te blijven pleiten voor onze sociale grondrechten(benadering) en kritisch te staan tegenover tendensen zoals de vermarkting. Men moet

³¹ We verwijzen naar het project buurtijd (www.buurtijd.be) waarbij men vanuit samenlevingsopbouw voor kansengroepen een ruilsysteem op touw zet en zo de sociale cohesie en solidariteit in de buurt verbetert. De deelnemers helpen elkaar vanuit een nieuw ruilsysteem.

³² J. LIEVENS ‘Niet de deeleconomie, maar de commonseconomie kan de wereld redden’, geraadpleegd op het internet op 17.05.2016 www.dewereldmorgen.be/blog/jeanlievens/2016/05/29/niet-de-deeleconomie-maar-de-commonseconomie-kan-de-wereld-redden en voor meer info omtrent de Peer-to-Peer economie zie M. BAUWENS en J. LIEVENS, *De wereld redden, Met peer-to-peer naar een postkapitalistische samenleving*, Antwerpen, Houtekiet, 2013, 21 ev.

³³ Het gaat om de 7 basisprincipes van het coöperatief ondernemen volgens de Internationale Coöperatieve Alliantie (ICA). Uit W. VAN OPSTAL, A. COATES en I. UDDIN, *Bouwstenen voor coöperatief ondernemen in Vlaanderen*, Brussel, ESF-agentschap, 2014, en <http://blauwdrukken.cooperatiefvlaanderen.be/>

³⁴ J. PEETERS, ‘De economie humaniseren’, *Oikos* 76, 1/2016, 6 ev.

³⁵ W. VAN OPSTAL, A. COATES & I. UDDIN, *Bouwstenen voor coöperatief ondernemen in Vlaanderen*, ESF-agentschap, Brussel, 2014 en <http://blauwdrukken.cooperatiefvlaanderen.be/>

³⁶ P. RAEYMAECKERS, Het wit konijn van vermarkting. Netwerken als strategie voor het sociaal werk, geraadpleegd op het internet op 17.5.2016 <http://sociaal.net/opinie/wit-konijn-vermarkting/>

zich verzetten tegen het marktdenken, het ontmaskeren, de gevolgen ervan tonen en tegelijkertijd de goede praktijken en alternatieven promoten (zoals nieuwe vormen van solidariteit, samenlevingsopbouw, P2P economie, enz).

Indien er toch noodtoestanden zijn en dus zorg en sociaal werk nodig is, moet het onder goede voorwaarden kunnen gebeuren. Zo kunnen we mensen zo efficiënt mogelijk helpen en de wantoestand van anderen aan al corrigeren. Het is belangrijk om dit handelen ook te benoemen, aangezien het waarde geeft aan onze samenleving vanuit humanistisch standpunt. We realiseren dit door aan te tonen dat het sociaal werk doelmatig is en bijdraagt tot een warme en menselijke samenleving en ook bijdraagt tot de verbetering van de samenleving.

Men stelt vast dat de emancipatorische component van arbeidsrecht verdwijnt. Het recht krijgt dan vooral een repressieve functie. De sociale grondrechten bieden echter een houvast aan alle lidstaten van Europa en een kader om de sociale staat en het sociaal werk mogelijk te maken. De waarden van de Franse revolutie zijn zeer actueel en de sociale grondrechten bieden ook een kader voor deze nieuwe alternatieven. In die zin hebben de sociale grondrechten niet enkel een defensief maar ook een offensief karakter. Ze zijn de inzet van de sociale strijd van vandaag en morgen. Met andere woorden het recht kan ook tegenmacht bieden en de sociale strijd legitimeren.

Ook de voorstanders van een deeleconomie sluiten hierbij aan. In hun pleidooi voor een commons-transitieprogramma steunt men op drie pijlers:

“1. Een productieve civiele maatschappij van burgers die vrijwillig bijdragen tot commons. 2. Een ethische bedrijencoalitie rond deze commons. 3. Een nieuw overheidsmodel waarbij de overheid optreedt als partnerstaat die peer-productie van vrije burgers faciliteert en ondersteunt (met geld, infrastructuur, onderwijs etc.) deze staat vervangt de welvaarstaat niet, maar overstijgt ze. Strijden tegen de afbouw van de welvaartsstaat blijft dus 100 procent een progressieve strijd.”³⁷

3.6 Voor een solidaire opstelling met de doelgroep

Vele sociaal werkers stellen vast dat de mensen waarmee zij werken aan het “verzuipen” zijn, dat ze “dweilen met de kraan open” en dat het huidige beleid de kraan vooral nog verder open draait. Het zorgt niet alleen voor een groeiende werkdruk, maar ook voor ontmoediging, zowel bij de werkers, als bij de vrijwilligers, als bij de cliënten zelf. Het sociaal werk moet “partij” kiezen, zich opstellen aan de kant van de maatschappelijk kwetsbare groepen waarmee ze werken. Dat vergt nadere analyse afhankelijk van de concrete werksituatie.

Goed sociaal werk zoekt dus de toenadering tot zelforganisaties en vrijwilligers. Het faciliteert niet alleen de samenwerking met de doelgroep, maar kan ook zelforganisaties mogelijk maken en ondersteunen. Tezelfdertijd aanvaardt het kritiek en de nodige uitdaging door doelgroep verenigingen (zoals zelforganisaties of vrijwilligers). Het kwaliteitsvolle sociaal werk veronderstelt immers het zoeken naar samenwerking en ondersteuning vanuit de samenleving waardoor ook de

³⁷ J. LIEVENS ‘Niet de deeleconomie, maar de commonseconomie kan de wereld redden’, geraadpleegd op het internet op 17.05.2016 www.dewereldmorgen.be/blog/jeanlievens/2016/05/29/niet-de-deeleconomie-maar-de-commonseconomie-kan-de-wereld-redden

meest maatschappelijk kwetsbare groepen, de meest onderdrukte en benadeelde mensen, greep kunnen krijgen op hun eigen leven. Goed sociaal werk engageert zich in een positieve opstelling ten aanzien van herverdeling, kiest voor duurzaamheid, gelijkheid en gelijke behandeling. Superdiversiteit beschouwt SWAN als een meerwaarde voor de samenleving. Goed sociaal werk heeft oog voor de onderbescherming van mensen en geeft hier niet op in.

3.7 Mogelijke onderwerpen voor SWAN

In deze nota verwezen we naar verschillende Europees geïnduceerde evoluties zoals de toenemende vermarkting in belangrijke sectoren, zoals de zorg en het sociaal werk (cfr. residueel karakter). Ook de participatie van de gebruikers van de dienstverlening en de inzet van vrijwilligers trok onze aandacht. Daarmee gepaard gaande zagen we een duidelijke verschuiving van een rechten- naar een plichtendiscours. De sociale grondrechten en de welvaartsstaat die ze impliceren komen onder druk te staan door de individuele verantwoording (en victim blaming). Het uit zich bij de inkanteling van de OCMW's in de gemeenten en de mogelijke gevolgen voor het solidair sociaal werk. Ze vormen de "horizontale" bekommernissen en verdienen voldoende aandacht van het SWAN-netwerk bij de uitwerking van de strategie. SWAN wil daarnaast ook volgende onderwerpen aansnijden:

- (1) De zware wooncrisis en lange wachtlijsten in de sociale huisvesting met alle gevolgen van dien. Indien het huidige beleid niet haar koers wijzigt, verwacht men in de toekomst alleen maar langere wachtlijsten. Dit is het gevolg van een status quo in het aanbod en de instroom van nieuwe aanvragers (o.m. de vluchtelingen).
- (2) Door de vele bezuinigingen en een beleid van onderinvestering in de sociale voorzieningen komen groepen meer tegen over elkaar te staan.
- (3) De onderschatting van de psychiatrische problematiek.
- (4) De beeldvorming van het sociaal werk in de media.
- (5) Het belang van het beroepsgeheim en de deontologie voor het sociaal werk.
- (6) ...

Nog andere thema's kunnen in relatie gebracht worden met de grondrechten en beschreven analyses. In het hiernavolgende onderdeel gaan we dieper in op de doelen, partners en organisatie van SWAN.

3.8 De doelen, partners en organisatie van het actienetwerk

In dit laatste onderdeel bespreken we de organisatie van het netwerk aan de hand van het bovenstaande schema. Vanuit de missie en visie van SWAN (de rode bol), trachten we de doelen, partners en organisatievorm voor SWAN te omschrijven (de blauwe bollen).

➤ ONTMOETEN EN INSPIREREN

SWAN richt zich tot alle mensen die het sociaal werk een warm hart toedragen. Mensen met een affiniteit met het kritisch sociaal werk zijn welkom om de beweging mee vorm te geven. Ze maken allemaal deel uit van het brede werkveld van hulpverlening, sociaal werk of de toepassing ervan in andere domeinen.³⁸ SWAN richt zich tot alle partners uit het middenveld die betrokken zijn bij het sociaal werk.

³⁸ SWAN is geen beroepsvereniging. Het gaat om een breed continuüm van sociaal werkers uit verschillende domeinen van de hulpverlening en sociale zorg. We denken bijv. aan de forensische hulpverlening, de samenlevingsopbouw, de OCMW's, de CAW, de bijzondere jeugdzorg, maar actief binnen de werkwinkels, de sociale economie zoals de kringwinkels, de woonwinkels, de sociale dienst van de gemeente, verenigingen waar armen het woord nemen, het jeugdwerk, het vormingswerk zoals de centra voor basiseducatie, de centra voor leren en werken, de VAPH-diensten, het werkveld van de psychiatrie, de eerstelijnsgezondheidszorg, ... Deze opsomming is slechts exemplarisch en niet limitatief bedoeld. Het gaat om allerlei mensen die werken in de sociale sfeer (de afstemming van individu en maatschappij). Hoewel deze opsomming te breed is, hebben ook onderwijzers, huisartsen, wijkagenten, ... een sociale functie te vervullen en dus een verband met het

Het kritisch sociaal werk komt radicaal op voor de belangen van de doelgroep. De doelgroep zelf, doelgroep verenigingen en vakbonden zijn onlosmakelijk verbonden met het actienetwerk. Ontmoeten en inspireren kan dus enkel vanuit en samen met de doelgroep. Ze dienen zich kritisch en bewust in te laten ten aanzien van het beleid. Deze verenigingen verdedigen de noden van de doelgroep en hebben een belangrijke rol te spelen bij de beïnvloeding van het beleid.

Ook de studenten en academici in het kader van hun opleiding zijn een partner. De sociaal werkers van morgen bieden we de mogelijkheid om het structureel sociaal werk te leren kennen. Heel wat studenten hebben weinig politieke en historische bagage en hebben nood aan een globale analyse en inzichten. Bovendien kan SWAN het bestaande onderzoek en nieuwe ontwikkelingen bundelen en bevorderen door de nauwe samenwerking van academici en het werkveld.

SWAN heeft een gelaagde en laagdrempelige organisatiestructuur om mensen te informeren, te overleggen en acties te organiseren. Het lidmaatschap is gratis en vrij toegankelijk voor iedereen met affiniteit in het sociaal werk. Iedereen kan ten persoonlijke titel aansluiten en deel uitmaken van het netwerk. We organiseren een jaarlijkse trefdag met bijdragen van experts en thematische workshops. Op de trefdag willen we mensen informeren en standpunten bepalen. Het is een moment van inhoudelijke voeding of met andere woorden te problematiseren en te verbinden, te enthousiasmeren en aan te zetten tot actie. De provinciale groepen zijn de drijvende kracht. Ze werken democratisch en van onderen uit. Zij organiseren de verschillende acties. Er is een Vlaamse platformgroep waarop de provinciale groepen kunnen afstemmen.

➤ **INFORMEREN**

SWAN wil het kritisch sociaal werk zichtbaar maken door mensen erover te informeren, goede praktijken aan te reiken, de voorwaarden ervan te formuleren, inzichten te delen en te verspreiden in het werkveld. Vanuit haar kernopdracht wil ook SWAN de sociale grondrechtenbenadering bekendmaken, ondersteunen en faciliteren. Het is de ruggengraat voor het sociaal werk.

SWAN kan vorming en studiedagen organiseren ter ondersteuning van sociaal werkers (in spé) omtrent (de inhoud van) het sociaal werk. Zo kan men een vormingsaanbod voorzien voor sociaal werkers, dit inbedden in het curriculum, studiedagen organiseren, enz.

Bij de uitbouw van het platform speelt de samenwerking met een universiteit een belangrijke rol. Zo kan men de brug leggen tussen de universiteiten, hoge scholen en het werkveld. SWAN wil tevens onderzoek en ontwikkeling van het kritisch sociaal werk bundelen en faciliteren vanuit de platformgroep. Een projectwerking die goede praktijken voorziet, onderzoek doet naar het kritisch sociaal werk en alternatieven faciliteert. De platformgroep kan via projecten ook onderzoek voorzien en bundelen. We denken bijv. aan het strategisch basisonderzoek, internationale uitwisselingen, projecten bij het ESF, enz.

sociaal werk of bepaalde aspecten ervan. Het gaat dus om een breed continuüm en ruimere groep dan alleen mensen die correcties op marktafhankelijkheid trachten te realiseren.

➤ **NETWERKEN**

Door een platform te bieden voor alle mensen uit de verschillende sectoren/domeinen die het kritisch sociaal werk aanhangen bieden we de mogelijkheid om te netwerken. Een samenleving is namelijk meer dan de optelsom van individuen. Ze bestaat uit netwerken en verhoudingen.

Door een netwerk te vormen worden professionals en vrijwilligers samengebracht en gesteund in hun overtuiging. Men kan gemakkelijker in het eigen netwerk een kritische geest zijn die opkomt voor de belangen en deontologie van het sociaal werk (cfr. discretionaire ruimte).

Dit gebeurt door de platformgroep en de jaarlijkse trefdag. Aan de hand van deze netwerking willen we gelijkgezinden samenbrengen met het oog op frontvorming. Het gaat om mensen vanuit verschillende disciplines en verschillende organisaties die er ten persoonlijke titel aan kunnen deelnemen. Zo bieden we een tegendraads geluid en ontwikkelen we tegenmacht.

➤ **EEN ACTIENETWERK**

SWAN wil mensen informeren, inzichten aanreiken, samenbrengen met de bedoeling hen ook te organiseren via gemeenschappelijke actie. We zijn geen praatbarak maar willen mensen samen in beweging zetten door allerlei acties. De acties zijn steeds doelgericht maar kunnen allerlei vormen aannemen (groot, klein, ludiek, serieus, ...). Deze organiseren we lokaal en op Vlaams niveau.

➤ **BEÏNVLOEDEN**

Om maatschappelijke problemen structureel op te lossen is er meer nodig dan enkel individuele begeleiding. Het veronderstelt een adequaat beleid. Naast de frontvorming door gelijkgezinden (cfr. netwerken) wil SWAN ook het beleid beïnvloeden. Ook beleidsmakers en politici zijn dus een groep om te benaderen.

Dit doen we door argumenten te ontwikkelen, standpunten te bepalen en tussen te komen als reacties op (beleids)ontwikkelingen vanuit het kritisch sociaal werk en deze kenbaar maken. Dit kan bijvoorbeeld via een website, de uitgave van een eigen blad of tijdschrift, stickers, pamfletten, artikels, enz. SWAN wil samenwerken met de politiek maar doet zelf niet aan partijpolitiek.

Het gaat dus om actieve beleidsbeïnvloeding vanuit het kritisch sociaal werk en dit met het oog op de emancipatie van anderen uit. De acties in de werkgroepen zoals de actie 'Sociaal werk is niet te koop' zijn een concrete toepassing hiervan.

Zo werken we allen samen aan het sociaal werk van morgen ... één met een hart.